

Het toneel der Bergse straatnamen

lezing C Sloomans

1 mei 1952

- O**
 BRECHTSTR.
 OLDEBARNVELDSTR.
 LANGUE NASSAUSTR.
 UD-BORGVLIETSTR.
 DE ANTWERPSCHEBAAN
 DE HUIBERGSCHE BAAN
 DESTATIONSWEG
 DE WOUWISCHE BAAN
 VERSTRATENLAAN
- P**
 KUISSTR.
 PAVERSTR.
 ARADE
 RAELWEG
 ST. LANGRIJSTR.
 ULUSBAAN
 HOOFSTRAAT
 INSTR.
 ET HEINSTR.
 EIN DERTIEN
 MONAALAN
 IENS HENDRIKSTR.
 IENS MAURITSSTR.
 TURCSTR.
- R**
 OSKAMSTR.
 OZEMARUNSTR.
 UKE BUURTSTR.
 RUTSTR.
- S**
 ALENBRUGSTR.
 HOLIERSBERG
 HOOLSTRAAT
 SINGELTJE
 KEKSTR.
 MITSVESTJE
 HELLIUSSTR.
 PUI
 ADSSCHUUR
 SINGELPLEIN
 TATIONSSTR.
 EENBERGSCHE
 OELMATSTR.

- ZUID-MOLENSTR. DN
 ZUID-OOSTSINGEL EN
 ZUID SINGEL EC
 ZUID-WEESTSINGEL DC
 ZUIVELSTRAAT EN
 ZUIVELPLEIN EN
 ZWARTE WEG GP
 ZWEMBAOWEG AN

KUK IN DE POT

NAAR HET SCHELDE STRAND EN DE GEERTRUIDTSBRON

WEG NAAR DE SCHELDE

PLEIN DERTIEN

VLISSINGEN
 NAAR
 VLISSINGEN
 SPOORWEG VAN

HET TONEEL DER BERGSE STRAATNAMEN

door

C.J.F. SLOOTMANS

COPIE VAN DE VOORDRACHT DD. 1 MEI 1952

GEHOUDEN VOOR DE ST. ADELBERTSVERENIGING

BERGEN OP ZOOM 1952

Afbeelding omslag:
Detail stadsplattegrond 1936
[WBA KG 821](#)

De hierna volgende tekst is overgenomen uit een boekje bestaande uit een serie typemachinebladen, dat enkele jaren geleden in de Bergse bibliotheek te vinden was.

Behalve verwijzingen naar de herkomst van straatnamen bevat het ook enkele persoonlijke opvattingen van de schrijver.

Het geheel vormt, zonder dat de schrijver compleetheid nastreefde, toch een alleszins leesbaar betoog waarin vele specifieke straatnamen worden verklaard en toegelicht.

Omdat de door de schrijver gebruikte verwijzingen na (thans) zestig jaren vaak niet meer actueel zijn of herkend worden, zijn deze zoveel mogelijk in voetnoten nader verduidelijkt.

Voor een vollediger inventarisatie compleet met data waarop straatnamen werden geïntroduceerd zij de lezer nadrukkelijk geattendeerd op het boek ['De straatnamen van Bergen op Zoom'](#) door Willem A. van Ham, 1995. In dit boek worden ook eventuele vroegere namen van straten vermeld.

HET TONEEL DER BERGSE STRAATNAMEN

De titel moge enigszins verbazing wekken, zij is niet zo vreemd als ze op het eerste gezicht lijkt. Het geven van straatnamen voltrekt zich op tweeërlei toneel, n.l. eerst binnen de oude stad zoals die tot 1830 gebleven is, terwijl de negentiende eeuw bij de nieuwe stedelijke uitbreidingen vooruit loopt op hetgeen komen gaat, omdat de moderne bevolkingsadministratie en al wat daarmee verbonden is, zulks vereist.

Binnen de oude stad spelen er bij de naamgeving heel andere waarden een rol dan in de moderne tijd. De oude namen zijn opgekomen en gegroeid uit de aard en gesteldheid van de bodem, houden verband met het beroep dat er voornamelijk gevestigd was of wijden aandacht aan een toevalligheid. Bestonden dergelijke mogelijkheden niet, dan noemde men de straat naar het voornaamste hoekhuis.

De naamgeving van de 19e eeuw is, in verband met de romantiek en het nationalisme, historisch ingesteld en wil de landelijke en plaatselijke grootheden eren met een straatnaambord. In de twintigste eeuw, vooral na de wereldoorlog zet Bergen op Zoom nog even de 19e eeuwse gewoonte ongesystematiseerd voort, doch gaat na 1930 over tot de zienswijze, die al vele tientallen jaren eerder in de grote steden was gevolgd, n.l. een bepaalde woonwijk met gelijksoortige namen te versieren. Eerst met namen van het Oranjehuis, dan met die van letterkundigen, zeelieden, ontdekkers. Practisch gaat het er om het de postbode en de bevolkingsadministratie gemakkelijk te maken, doch daarbij tevens van een cultuurinzicht te getuigen. Vooral in dit laatste opzicht mag geproken worden van een toneel.

I

NAMEN IN HET CENTRUM DER STAD

Alvorens de oudste namen te behandelen acht ik het, om alvast van een hele serie af te komen, het beste in alfabetische orde die namen op te sommen, die ontleend zijn aan een hoekhuis of een huis, dat de aandacht trok.

Artilleriestraat,	naar de daar gelegen stallingen van de artillerie;
Bruinevisstraat,	naar het huis “De Bruinvis”. Vroeger heette deze Gertrudisstraat omdat ze liep naar de Gertrudisbron;
Fabrieksstraat,	omdat ze gelegen was bij de eerste fabriek, de ijzergieterij Asselbergs;
Fortuinstraat,	naar de brouwerij “De Fortuin” , nu “De Gouden Leeuw” ¹);
Gevangenpoortstraat,	(<i>niet nader verklaard</i> ²);
Geweldigerstraat,	naar de woning van de Provoost-Geweldiger, die hier gevestigd was alvorens deze het gebouw in de Potterstraat betrok;
Goudenbloemstraat,	naar het huis “De Goudsbloem” ³);
Hofstraat,	naar het aanliggende Markiezenhof;
Hogeboomstraat,	naar de hoeve “De Hooge Boom” ⁴);

¹ Fortuinstraat 14

² Zie ook W.A. van Ham, *De straatnamen van Bergen op Zoom*, 1995, p 74

³ Ibidem, p 75. Van Ham stelt dat de verwijzing niet kan kloppen, omdat er geen huis van die naam in de straat stond. Wel stond een huis ‘De Goudenbloem’ in de Kettingstraat.

⁴ Moeregrebstraat 84

Hooghuisstraat,	naar het hoge huis van de Provoost Geweldig;
Kleine Kerkstraat,	omdat ze leidde naar de Katholieke Schuilkerk;
Kerkstraat,	naar de Grote kerk;
Kettingstraat,	omdat deze straat in de 18e eeuw tijdens de marktdagen met een ketting werd afgesloten om geen verkeersmoeilijkheden te veroorzaken. Tevoren was deze straat Kiezelstraatje geheten;
Klaverstraat, Klinkerstraat,	naar het huis “Het Klaverblad” ⁵ ; verbindingssteegje tussen Kettingstraat(Kiezelstraat) en Zuivelstraat.
Kloosterstraat,	naar het eerste zusterklooster, dat in de 19 ^e eeuw aldaar gebouwd werd;
Koevoetstraat,	naar het huis “De Koevoet”;
Lieve Vrouwestraat,	naar de Mariakapel ⁶ ;
Londonstraat,	naar het huis “London” (thans fa. Asselbergs 7);
Moeregrebstraat,	naar de Greb, die hier vroeger open was, doch thans onder de huizen door loopt;
Molstraat	(niet nader verklaard ⁸);
Mosselstraat	(niet nader verklaard);
Roskamstraat,	naar een daar gelegen paarden afspanning;
St. Annastraat	en

⁵ Het huis De Klaver stond eertijds waar thans de huizen 27-29 staan.

⁶ Zie ook A. Ramondt en J Weyts, *De huizen de Draeck en Scherminckel*, 1976

⁷ Lievevrouwestraat 41

⁸ Zie ook W.A. van Ham, *De straatnamen van Bergen op Zoom*, 1995, p 108. In de Molstraat staat op nr 12/12a het huis de Kleine Mol, en op nr 16-18 de Grote Mol.

St. Antoniusstraat, zijn eveneens genoemd naar de hoekhuizen of de grootste panden.

Met de St. Antoniusstraat komen we ineens aan een punt, dat mij het beste lijkt om met de oudste namen te beginnen.

De oudste namen moeten we zoeken binnen de rechthoek, die naar mijn mening de kern der stad uitmaakt en begrensd wordt door de St. Antoniusstraat, Weverskat, Minderbroederstraat, Blauwehandstraat, Zuivelplein, Parade, Kerkstraat, Markt, Fortuinstraat, Steenbergsestraat.

Nu hebben we de plaatselijke geschiedenis nodig voor de verklaring. Vóór 1400 moet de lakennijverheid vrij belangrijk geweest zijn binnen de stad. Het woord **Weverskat** herinnert daar aan ⁹). Maar ook de **Blauwe hand**.

Dit gedeelte van de stad heette vroeger de Verwersput en we ontmoeten er de verdwenen straatnamen Verwer- en Volderstraat. Hier bevonden zich de ververijen en naar het onuitwisbare kenteken van de werkman in dit bedrijf, nl. zijn blauwgetinte handen, werd een der bedrijven "De Blauwe Hand" geheten. Later werd dit een brouwerij met dezelfde naam. Er waren hier echter al vroeger brouwerijen, want een der zijstraatjes droeg de typisch Brabantse naam van Cammerstraat, wat brouwerij betekent. Aan het begin dezer straat stond echter ook het oude gasthuis. Daarom wordt enkele eeuwen gesproken van de Gasthuisstraat, maar wanneer de brouwerij in de 17e eeuw al langer hoe meer in betekenis toeneemt en het gasthuis is verdwenen, gaat de naam "Blauwe Handstraat" het winnen.

⁹ In feite verwijst Weverskat naar het gedeelte van de vesting die door het weversgilde bezet/verdedigd moest worden.

De **Minderbroederstraat** had oorspronkelijk als open terrein geen naam, doch ontleende na de vestiging der Minderbroeders rond 1470 zijn naam aan deze kloosterlingen.

De generatie Bergenaren, die bijna uitgestorven is, zou nooit spreken van het **Zuivelplein**, maar van de **Waag**. Het driehoekig pand op het Zuivelplein was n.l. al in 1355 Waag. Dit plein grenst aan de tuin van Thalia, vroeger "**Vrijthof**" genoemd, omdat het in de Middeleeuwen als begraafplaats diende. Een deel ervan werd kort na 1500 bestemd voor de bouw van het nieuwe koor der kerk. Toen dit onvoltooide gedeelte op het einde der 17e eeuw werd afgebroken, verkreeg men een plein, dat met bomen beplant, dienst deed als Paradeplaats voor de vestingwacht. Zo bleef de naam **Parade**.

Kerkstraat is duidelijk, evenals **Hoogstraat**, "alta platea" zegt een stuk uit 1297.

Aan de **Markt** grenst de Vleeshal. Ter plaatse van het pand van fietsenbewaarplaats Dietvorst, later op dat van het militair gebouw boven aan de Markt, bevond zich n.l. de hal der slagers, die hier hun vleesbanken hielden. Afval kwam in het zijstraatje terecht, vandaar de **Pensstraat**. (thans Penstraat)

Van de Markt komen we in de **Fortuinstraat**, een naam, die ik al noemde. Oorspronkelijk heette deze **Potterstraat**, naar familie de Pottere. Bij de aanleg van de huidige Potterstraat noemde men die **Nieuwe Potterstraat**. Wanneer echter rond 1400 de meekrapcultuur in de omgeving toeneemt en dit zeer gewild handelsproduct als lange en korte meede op de jaarmarkt wordt aangeboden, brengt dit het ontstaan mee van de naam **Lange Mee-**

of de **Oude Potterstraat** en van **Korte Meestraat** voor wat vroeger **Brouwerstraat** heette. Dit laatste beroep is in enkele panden dus zeker tevoren uitgeoefend, doch door de vervuiling van de Grebbe, moest het zich naar een punt verplaatsen, waar de Grebbe de stad bereikte. Denk aan “De Blauwe Hand”.

De geweldige handel in meekrap heeft de Bergenaren de bijnaam gegeven van krap (met een ‘p’). De meekrap is verdwenen, de verandering in de Scheldestroom bracht de krab (met een ‘b’) mee, wat in de uitspraak geen verschil gaf, alleen schijnt de overeenkomst tussen de gedragingen van dit dier met die der Bergenaren zo groot, dat zij ook die naam met ere dragen.

De naam **Steenbergsestraat** is duidelijk, het aangrenzende **Beursplein** herinnert aan de Beurs, waar de graanhandelaren in de 16^e en 17^e eeuw hun oogst op monster verkochten.

Met de Steenbergsestraat zijn we de oude omgrenzingen rond. Daarbinnen ontmoeten we nog enkele namen, die verklaring behoeven. Daar is allereerst en der oudste namen van de stad, de **Scholiersberg**, waarop al in 1384 de boerderij van de markies was gelegen. Voor dit woord zijn twee verklaringen als we uitgaan van de grondvorm “scholle”. Dit betekent n.l. een hoge klomp aarde, harde grond of bijeenkomst (denk aan samenscholing) en zou dan duiden op een plaats alwaar recht werd gesproken (door de heer). Dit laatste lijkt mij het waarschijnlijkste.

De **Wijngaardstraat** herinnert aan de druiventeelt, die in de Brabantse steden geregeld tegen de helling van de stadswal werd bedreven; deze druiven konden zo worden gebruikt, doch men maakte er ook “most” van en soms ook azijn.

We komen hiermee op het **St.Catharinaplein**, oudtijds **Huidenmarkt** geheten, wat herinnert aan de betekenisvolle huidenmarkt, waarvan Antwerpen en Bergen op Zoom in de jaren van bloei, d.w.z. in de 15^e en 16^e eeuw het monopolie hadden. Daarna werd dit plein **Vischmarkt** geheten en in 1938 omgedoopt tot St.Catharinaplein ¹⁰).

De **Grote Markt** wordt bereikt door de **Kremerstraat**. De oudste naam dezer straat is **Zilversmidstraat**. Hier bevonden zich n.l. vijf panden, waarin voor 1540 alleen zilverwerk en daarmee verwante artikelen werden verkocht. Zij vormden een geheel met het Juweliershuis op de Grote Markt (pand Daverveldt ¹¹), waarin enige tientallen kooplieden uit verschillende landen hun zaken deden. Na de ondergang der jaarmarkten verdwijnen zij. De cremers, de verkopers van allerlei kruidenierswaren en kramerijen, trekken eind 16^e, begin 17^e eeuw meer de aandacht en zo spreekt er sedertdien en nog, terecht van de Kremerstraat.

In de Kremerstraat komen drie andere straten uit. De **Cromwielstraat**, wat wijst op het kromme straatbeloop. Het woord Cromwiel komt n.l. van kromme vijle of kromme pijl ¹²). Om een of andere duistere reden heeft dit straatje enkele eeuwen Boevenstraat geheten, maar na een verzoek om naamsverandering is rond 1930 de oude naam officieel teruggekeerd.

De **Wolzakstraat** herinnert aan de verpakking van de wol, die in de genoemde Verwer- en Volderstraat verdere bewerking moest. Ondergaan ¹³).

¹⁰ Vernoemd naar huize St Catharina (gasthuis), ofschoon aan de overzijde op nr 9-9A het huis met de naam Sint Catharina staat.

¹¹ Grote Markt 3

¹² Zie ook W. van Ham, p 62 voor een andere naamsverklaring.

¹³ Ibidem, p 144 voor een andere verklaring.

Engelsestraat. Vóór de Engelsen door het stadsbestuur in 1479 het grote pand in de naar deze natie genoemde straat kregen toegewezen, heette deze **H. Geeststraat**, omdat hier het Armbestuur of de H. Geest gevestigd was en zijn uitdelingen hield. Om de Engelsen de vestiging in deze straat aantrekkelijker te maken, nam de stad op zich een doorbraak tot stand te brengen van de Huidenmarkt naar de H. Geeststraat, deze straat werd **Nieuwstraat** genoemd.

Enkele jaren later kwam een verbinding tot stand tussen de **Wouwsestraat** en het huidige **Korenbeursplein** (de oude plaats der korenhandelaars). Die verbinding werd toen **Lange Nieuwstraat** geheten. (thans Korenbeursstraat).

Keren we naar het St.Catharinaplein terug, dan komen we aan de **Geweldigerstraat**. In het begin van deze uiteenzetting wees ik er al op waaraan deze straat zijn naam ontleende. Tevoren sprak men echter van "**Nonnenstraat**", omdat hier een klooster van Augustinessen stond, waarvan de kloosterkapel binnen niet al te lange tijd zal afgebroken worden ¹⁴).

Rond deze oude kern zijn spoedig andere buurten gegroeid: de **Koevoetstraat**, oudtijds **Papenstraat** geheten. Er zit niets denigrerends in, het woord komt uit de Middeleeuwen toen hier de meeste kanunniken, dus wereldgeestelijken woonden, die met de naam van "paap" werden aangeduid.

De naam **Schoolstraat** is heel duidelijk. Zij is niet nieuw al grenst er dan sedert vijftig jaar weer een school aan. In de Middeleeuwen was hier de kapittelschool gevestigd. Daarna heet ze **Beulstraat**

¹⁴ De Margrietenkapel is in 1952 gesloopt tbv uitbreiding/modernisering van het St Catharina gasthuis.

omdat de beul er woonde. Vooral onder deze naam was ze nog bij do vorige generatie Bergenaren bekend.

Het **St. Annastraatje** heeft naast zijn oude naam verschillende namen gekend. De alleroudste en oudere Bergenaren spreken van **Accijnsstraatje** of van **Politiestraatje**, welke diensten hier in het begin 20^e eeuw gevestigd waren. Gemeenteontvanger en archief missen klaarblijkelijk iedere prikkel voor de volksverbeelding om in een extra naam tot uitdrukking te komen. Maar we kunnen ons troosten dat dit zelfs voor de Steenbergsestraat niet het geval is.

Vanuit de Schoolstraat bereiken we gemakkelijk de **Bosstraat**. Deze naam houdt verband met het feit, dat de straat in de richting van en groot eikenbos liep, dat het hele terrein van de huidige

Antwerpsestraat tot de tegenwoordige **Stalenbrug** in beslag nam. Het is in 1570 geroid en het kaalgeslagen terrein werd **Glacis** voor de nieuwe vestingwerken. Na de slechting der vesting bleef van dit glacis slechts een gedeelte over dat de plechtige naam **Plein 1813**, afgekort tot XIII kreeg en nu binnenkort zal gaan verdwijnen ¹⁵).

Door het eikenbos en over het glacis liep de weg naar de galg. Zij die daar de dood vonden werden een eind verder als galgenaas op raderen gelegd, ten prooi aan de vogels. De namen **Galgenbaan** en **Raayberg** vinden hiermee hun verklaring.

Van de Bosstraat begeven we ons naar de **Lindebaan**, genoemd naar de of touwslagerij ¹⁶), die hier eertijds stond, terwijl de straat oorspronkelijk **Schuttershofstraat** of ook **Keizerstraat** ¹⁷) heette.

¹⁵ Er zijn ook andere verklaringen voor de naam: bij de (thans verdwenen) spoorlijnovergang naar de Balsebaan stond een wachthuis voor de overweg met het nummer 13. Bij de Bredasestraat-Wouwseweg stond eenzelfde gebouw nummer 12. Oudere Bergenaren hadden het voor plaatsbepaling over 'nummerke 12 en nummerke 13'. De aanduiding Plein 1813 is in documentatie niet te vinden; dit kan dus een gewenste interpretatie zijn.

¹⁶ Een touwslagerij kent een zgn lijnbaan om de strengen ineen te draaien.

Als we onze weg vervolgen naar de Lieve Vrouwestraat, kruisen we de **Zuidmolenstraat**, een naam die een verbastering inhoudt. Ze loopt helemaal niet naar het Zuiden, maar wel kwam ze eertijds uit op de z.g. Zandmolen en heette dus oorspronkelijk

Zandmolenstraat.

Van de Lieve Vrouwestraat komen we door de **Rijkebuurtstraat** op de Haven. Rijkebuurtstraat is een naam van na 1700. Vroeger heette het hier “ **Buiten de Lieve Vrouwepoort**”, waarschijnlijk hebben hier enkele opvallend rijke of rijkdoende lieden gewoond, wat in de volksmond deze naam deed gebruiken.

In het havenkwartier behoeft slechts een enkele naam nader verklaring en wel de **Smakkestraat**, gelegen naast het pand van het schippersgilde. Hier dobbelden of “ smakten” de losse arbeiders, wie de binnenkomende schepen mochten lossen.

Weinig straatnamen van de oude stad getuigen van een bijzondere fantasie, slechts enkele leggen getuigenis af van het taaleigen. Scholiersberg, Cammerstraat, Korte Mee en Smakkestraat zijn de merkwaardigste namen.

Maar het zijn deze straten, die Anton van Duinkerken “mijn Jubelstadje” in pen gaven en een ander dichter terecht deden schrijven: “Bont zijn de straten: oude stad, eeuwen staan rood in Uw verleden”.

¹⁷ Keijzerstrate en nog andere namen hebben hier gegolden; zie W van Ham, p 99. De Keizerstraat is heden ten dage de verbinding tussen Hoogstraat en Schoolstraat, naast Hoogstraat 15.

II

HISTORISCHE NAMEN IN VERBAND MET DE VESTING

De slechting van de vesting was in handen van de bekende architect F.W. van Gendt, die tegelijk op de vrijgekomen vestinggronden straten projecteerde, waarvan een deel vrij spoedig van namen moest worden voorzien.

Een dier namen is voor mij een raadsel, n.l. de **Koepelstraat**. (Misschien uitlopend op een 18^e eeuwse theekepel?)¹⁸⁾¹⁹⁾.

In deze eerste zuidelijke uitleg zijn er straten genoemd naar de families **Boutershem**, **Glymes** en **Auvergne**, waarvan de twee eerste van 1349 tot 1567, de laatste van 1678—1722 de heerlijkheid Bergen op Zoom bestuurden.

Daarmee was de kennis blijkbaar uitgeput, want onmiddellijk daarnaast krijgen de straten de namen van de bastions en ravelijnen, die er tevoren stonden: **Stoelemat**, **Belvédère**, **Coehoorn**, **van Dedem**, **Wassenaar**, **William**.

Daarnaast kwamen de reeds genoemde **Kloosterstraat** en de **St. Josephstraat** (naar de kapel der Josephgezellen), **Arnoldus Asselbergstraat**, de **Oude Stationsweg**, de **Stationsstraat** en de **Van de Rijtstraat**.

Het zijn grotendeels namen van personen, die in Bergens vestinghistorie een rol speelden. De tweede periode van de naamgeving is begonnen. De hulde, die men in de 18^e eeuw aan

¹⁸ Zie W. van Ham, p 91 voor een nadere bevestiging van deze zienswijze.

¹⁹ Een eveneens plausible verklaring is de verbastering van de Kapelgracht, die globaal langs Lindebaan tot aan de gevangenpoort liep, en vernoemd was naar de Mariakapel aan de Lievevrouwestraat hoek Londonstraat. In het Bergs dialect wordt Kapel uitgesproken als 'kepèl' wat door een niet-Bergenaar als een schrijffout van koepel beschouwd kan worden.

deze mannen wilde bewijzen door versterkingen naar hen te noemen, wordt hiermee voortgezet, doch omdat ze vergeten zijn, niet begrepen.

Menno, baron **van Coehoorn**, werd in 1634 op Lettinga State onder Britsum geboren. Zijn eerste lessen in de militaire wetenschappen ontving hij van zijn vader, een kapitein der infanterie. Later studeerde hij aan de hogeschool te Franeker en woonde daar de colleges in vestingbouw en wiskunde van zijn oom Fullenius bij. Met zijn zestien jaar trad hij in militaire dienst en werd op die jeugdige leeftijd in verband met zijn militaire kennis aangesteld tot kapitein over een vendel voetvolk. Zo maakte hij de veldtocht van 1667 mee en liep bij het beleg van Maastricht door de Fransen verwondingen op. Ook nam hij deel aan de veldslagen van S eneffe, Cassel en St. Denis. Wegens betoonde dapperheid en beleid zag hij zich benoemd tot kolonel.

Tijdens het beleg van Grave in 1674 trad Coehoorn voor het eerst in de hoedanigheid van leider in de vestingoorlog op. Daar werden de door hem uitgevonden mortiertjes (Coehoorn mortieren) het eerst toegepast. Zijn praktische en theoretische beginselen inzake vestingbouwkunde legde hij in 1682 neer in een geschrift:

”Verhandeling over de versterckinge des vijfhoek met al sijne buytenwercken”.

Dit geschrift gaat over Coevorden en is een tijdschrift gericht tegen de bekwame genie-officier L. Paen. Een gevolg was dat de bouw van nieuwe versterkingen aan Coehoorn werd toevertrouwd.

De slag bij Fleuras werd Coehoorn bijna noodlottig. Bovendien viel hij in ongenade en werd hem zijn commando ontnomen als brigadegeneraal.

Verbitterd over de ondergane behandeling koesterde hij het plan zich in Franse krijgsdienst te begeven, doch Willem III wist dit te

voorkomen. De Koning-Stadhouder gaf hem een nieuw commando te Namen.

Bij de verdediging van het fort William van die vesting werd Coehoorn wederom gewond. Hoewel hij het fort moest overgeven, volgde toch promotie tot sergeant—generaal—majoor der infanterie.

De volgende jaren is hij betrokken bij de inname van Hoey- en Namen. Coehoorn voert dan de titel van Luitenant-generaal der infanterie, ingenieur-generaal der fortificatiën en kolonel van een regiment Hollanders.

Na de inname herstelt Coehoorn Namen en wordt 18 november 1697 benoemd tot grootmeester der artillerie met de opdracht plannen te ontwerpen omtrent het herstel en de verbetering der vestingwerken van verschillende steden.

Op grond van zijn ontwerpen werden Groningen, Zwolle, Nijmegen, Breda en Bergen op Zoom opnieuw gefortificeerd.

Deze opdracht bezorgde hem tevens de benoeming van opperbestuurder der werken en vestingen van Staats-Vlaanderen en der sterkten aan de boorden van de Schelde.

Te Bergen op Zoom werd daar van 1702-1745 aan gewerkt, doch Coehoorn zag dit werk niet voltooid. Hij stierf in 1704 aan een beroerte. De werken die Coehoorn schreef werden in het Frans en Russisch vertaald.

Behalve vestingbouwkundige was Coehoorn ook op waterbouwkundig gebied werkzaam. Jammer genoeg maakte hij geen school, omdat hij geen leerlingen van betekenis had.

Fullenius was een der sortieën genaamd, waarmee men op het ravelijn van Dedem kon komen. Hierdoor zijn de Fransen in 1747 de stad binnengedrongen. Sedert spreekt men niet meer van de sortie

Fullenius doch van de **Franse sortie**. Vandaar die ongerijmde benaming ²⁰).

Coenraad Willem van Dedem, heer van de Gelder, geboren 19 September 1544 te Zwolle als zoon van de burgemeester dier stad, overleed aldaar 18 februari 1714. Als brigadier nam hij aan het hoofd der Nederlandse troepen deel aan de stormaanval op Namen in de nacht van 2 op 3 augustus 1693, onder leiding van generaal-majoor Lindeboom.

In 1702 was hij betrokken bij de inname van Keizersweert en verdedigde hetzelfde jaar Hulst met succes tegen de Fransen onder Vauban. Onder Marlborough neemt hij deel aan de belegering van Bonn in Mei 1703. Daarna werd hij tot gouverneur van Maastricht benoemd.

Van 1705 ontmoeten we hem weer op alle slagvelden en bij de belegeringen, die in de Spaanse successieoorlog van betekenis waren (Ramillies, Ath, Doornik en Malplaquet).

In 1710 volgde zijn benoeming tot gouverneur van Bergen op Zoom.

Bij zijn dood in 1714 werd tot zijn opvolger benoemd **Willem, baron van Wassenaar**, heer van Dam, geboren 1670, overleden 1719. Hij was een bekend krijgsoverste aan het einde der 17^e eeuw en in het begin der 18^e eeuw, werd in 1638 vaandrig der garden te voet, in welke hoedanigheid hij in 1688 en '89 aan de tocht naar Engeland deelnam. Nadien vindt men hem ook op de slagvelden van de negenjarige- en Spaanse successieoorlog. (Steenkerke, Neerwinden, Oudenaerde, Rijssel, Doornik, Ramillies). In 1710 bereikt hij de rang van wachtmeester-generaal bij de inname van Douai en wordt

²⁰ Opmerkelijk is dat juist die sortie de naam droeg van Coehoorns oom, bij wie hij colleges in vestingbouw volgde.

daarna gouverneur van Bergen op Zoom. Hij overleed hier 4 November 1719, na in 1715 bevorderd te zijn tot luitenant-kolonel bij de garde te voet. De bastions naar deze beide militaire gouverneurs genoemd, zullen tot stand zijn gekomen tijdens hun gouvernement.

Willem van der Rijdt, gezeid van Broechem, heer van Westwezel, Westdooren etc. was overste van een regiment ruitery en kapitein van een compagnie van eenzelfde regiment en als zodanig gelegerd te Bergen op Zoom. Door Maurits werd hij echter kort voor het beleg van 122 benoemd tot drossaard van Stad en Land van Bergen op Zoom, d.w.z. dat hij met het hoogste rechterlijke gezag in het Markiezaat was bekleed. Zijn echtgenote, die zonder toestemming van haar ouders met hem was gehuwd, heette Judith van Asewijn. Bij haar overlijden in 1625 liet hij te harer nagedachtenis een fraai grafmonument in de Gertrudiskerk oprichten, dat helaas sterk is geschonden. De spreuken op dit graf eren zowel de vrouw, als de man die ze plaatsen liet. In de fries van de toptekening zowel als in de voet lezen we : “Ordo rerum anima”: de ziel is het hoofd aller dingen. “Humana Vana”: Al het menselijke is ijdel. Maar vooral deze tekst is treffend: *Non frusta sunt in Deo positae spes, precesque, quae cum rectae sint, inefficaces esse non possunt, adversamini vitia, colite virtutes*”, d.w.z. “Niet te vergeefs zijn mijne verwachtingen en gebeden tot God gezonden, want oprecht zijnde, kunnen zij niet krachteloos wezen, kant u tegen de ondeugden, beoefent de deugd”.

Een heel ander type was het lid der familie waarnaar het **Morganstraatje** is genoemd.

Van **Karel Morgan** zei zijn opvolger:

“Hij was Belsebub gelijk, doordien gestadich uyt zijn monde legioenen van duivelen qaamen”.

Karel Morgan had als krijgsman van een roemrijke levensloop. In 1600, bij de slag van Nieuwpoort, was hij kapitein van een compagnie Engelsen en geraakte in 1602 bij het beleg van Grave gewond. Als commandant van een regiment Engels voetvolk ging hij tijdens de Dertigjarige oorlog over in Deense dienst.

Bij de belegering van Bergen op Zoom door Spinola in 1622 behoorde hij tot de verdedigers der stad.

De 26^e October 1631 werd hij door Frederik Hendrik, die toen te Bergen op Zoom verbleef, in verband met de aanval, die vanuit Antwerpen op Goeree en Overflakkee werd beraamd, aangewezen als opvolger van gouverneur Rijhove. Morgan bekleedde deze post tot zijn dood.

Morgan overleed op 67 jarige leeftijd de 22e December 1642.

De zeer strijdbare militair was gehuwd geweest met Elisabeth, dochter van Marnix St.Aldegonde. Bij haar overlijden restte hem nog slechts één dochter Anna, die in de Grote Kerk voor hem een graftombe liet oprichten, welke hoezeer beschadigd, toch altijd nog getuigt van het grote kunstenaarschap van de maker: Francesco Dieusart.

Een ouder familieheld, kolonel **Thomas Morgan**, bekleedde de post gouverneur van 1587 tot 1588 en nogmaals van 1583 tot 1592. Deze Morgan kwam reeds in 1572 in de Nederlanden. Als gouverneur haalde hij het stoute stukje uit met een kapitein van zijn garnizoen de dochters Anna en Odilia van Jan van Merode uit

Dordrecht te schaken, waarover heel wat rumoer ontstond. Men had de vluchtelingen notabene nagezeten met een oorlogsschip. De vraag is, welke bedoelingen Morgan hiermee gehad heeft. Jan van Merode was n.l. voor de eerste maal gehuwd geweest met de enige erfgename van Jan IV van Glymes, wier enige dochter, gehuwd met Jan van Withem, het Markiezaat was ontnomen. De vraag is of Morgan door dit huwelijk' met de katholieke freule van Merode niet naar het bezit van het Markiezaat gestreefd heeft, want er zijn brieven uit dit jaar, die er op wijzen dat een Thomas Morgan katholiek is willen worden. De identiteit van de persoon, die met deze brieven bedoeld is, staat meen ik niet vast.

Het bastion William, waarnaar de **Williamstraat** heet, dankt zijn naam aan de koning-stadhouder **Willem III**, die het initiatief nam, Coehoorn met de versterkingen te belasten.

Met **Arnoldus Asselbergs** komen we in de moderne geschiedenis. Hij was niet alleen de grondlegger van de huidige metaalindustrie, maar zijn persoonlijkheid gaf de stootkracht, die Bergen op Zoom uit de lethargie en de armoe van voor 1850 ophief en grondslagen legde voor activiteiten, waarvan we nu nog vruchten plakken. Ook past zijn naam bij de vesting. Hij heeft in het slechten van de vesting een middel gezien om de armoe van zijn tijd te helpen lenigen. Honderden werklozen zette hij aan het werk om de IJsselsteentjes af te bikken, die hier en op de Zeeuwse eilanden met honderdduizenden zijn gebruikt om nieuwe huizen te bouwen. Dit is tevens de verklaring, waarom zoveel huizen, die hier tussen 1870 en 1900 zijn. gebouwd, grotendeels bepleisterde gevels hebben.

III

NAMEN UIT HET WERELDJE DER BERGSE GELEERDEN

Na de Eerste wereldoorlog was er eveneens gebrek aan woningen en werden de laatste onbebouwde stukken grond binnen de stadssingels, die geen domeingronden meer waren benut om hier woningen op te trekken.

Een dergelijk stuk grond lag tussen Wassenaarstraat en Zuid Oost Singel. Hier verrees de Petrus Canisiuschool en de straten in dit bouwblok kregen de naam van **Meeussen-**, **Hermus-** en **Burgemeester Hulshofstraat**. De laatste naam werd enkele jaren later aanleiding alle burgemeesters van na 1813 in een straatnaam te eren.

Pieter Karel Meeussen was de laatste overlevende van een Bergs geslacht, die bij zijn overlijden in 1906 zijn gehele vermogen aan het gasthuis bleek vermaakt te hebben om dit te bezigen ten behoeve van de verpleging van zieken in het meergemeld Algemeen Burger Gasthuis, zodat iedere zieke daarvan profiteert.

In 1925 volgde aankoop en de bebouwing der z.g. domeingronden. Bij de ontmanteling waren door van Gendt niet alleen de meeste straten reeds geprojecteerd, doch ook uitgezet, door het gemeentebestuur overgenomen, met bomen beplant en zelfs van namen voorzien.

De eerste bebouwde straat kreeg de naam **Boxhornstraat**.

Marcus Zuerius Boxhorn was in 1612 te Bergen op Zoom geboren als zoon van de predikant Jacobus Zuerius en Anna Boxhorn, een dochter van de Bredase predikant Henricus Boxhorn, een begaafd man, die tot de grondleggers moet gerekend worden van het Calvinisme in de Nederlanden.

Bij deze zeer roerige geest werd Marcus opgevoed toen in vader in 1618 overleed.

De inname van Breda door de Spanjaarden in 1625 noodzaakte de familie Boxhorn de stad te verlaten.

Zij trokken naar Leiden, alwaar de grootvader zowel als de kleinzonen zich als student lieten inschrijven. Marcus studeerde in de wijsbegeerte en de rechten en daarnaast in de politieke geschiedenis. Hij muntte weldra zo uit, dat hij in 1632 werd benoemd tot hoogleraar in de welsprekendheid. Hij vervulde dit ambt met zoveel succes, dat hij een uitnodiging kreeg om naar Zweden te komen. Doch hij bleef Leiden trouw en volgde in 1643 Daniel Heinsius op als hoogleraar in de geschiedenis en de staatkunde. Zijn vroege dood (1652) werd als een groot verlies voor de universiteit beschouwd.

Boxhorn heeft zeer veel en over velerlei onderwerpen geschreven, in het geheel meer dan 60 boeken in de tijd van ongeveer 20 jaren. Reeds daaruit blijkt, dat een zekere vluchtige oppervlakkigheid hem niet vreemd was, al hebben verschillende van zijn boeken ook waarde voor de kennis van de geschiedenis van Nederland.

Boxhorn was een bekende Latijns dichter en heeft in zijn leven veel Latijnse redevoeringen, vooral lijkredes, gehouden. Het belangrijkste van zijn geschriften is het boek "Cronyck van Zeelandt" en een geschiedenis van de belegering van Breda in 1637, welke nog steeds waarde heeft.

Hij schreef ook een kerkegeschiedenis van Nederland tussen 1000 en 1500, dat onder verschillende titels tot 1753 is herdrukt. Dit werk kenschetst Prof. Brugmans als "vrij scherp tegen de katholieke kerk".

Niet alleen dit boek maar al zijn geschriften ademen een anti-papistische geest en het doet daarom eigenaardig aan in een katholieke stad naast een katholieke kerk een dergelijke straatnaam

te vinden, vooral omdat deze man toch betrekkelijk weinig met Bergen op Zoom uitstaande heeft gehad.

Geheel in de lijn van de Bergse historiebeoefening kregen ook de andere straten namen van Bergse personen of families, die in het oog van de Hollandse geschiedbeschouwing van zoveel betekenis waren dat hun namen enige bekendheid hadden verworven. Het zijn:

Thomas de Rouck. Reeds in de vijftiende eeuw wonen er leden van het geslacht de Rouck binnen de muren van Bergen en maken ze deel uit van de magistraat. In de Grote kerk ligt nog een grafsteen met het familiewapen, terwijl op beide hoeken een arend en een engel zijn ingebracht en we verder het opschrift lezen: "*L. de Rouck 1603 biitC. van de Borch 1615*". Deze Lambertus de Rouck was geboren te Antwerpen en een zoon van Antonie de Rouck, griffier van de Tresorierskamer aldaar. Hij is naar Bergen op Zoom gekomen of om godsdienstige redenen of vanwege familierelaties. Volgens het Bergen op Zoomse trouwboek huwde hij 17 September 1589 met Catharina van der Burcht, dochter van Jan van der Burcht van Brussel. Uit dit huwelijk moeten volgens de doopboeken twee zonen geboren zijn, Thomas en Anthonie.

Thomas de Rouck werd 1 januari 1592 gedoopt en bekleedde als volwassene de post van rentmeester en burgemeester zijner geboortestad.

Goed georiënteerd op historisch-heraldisch gebied schreef hij het nog altijd waardevolle werk "*Nederlandschen wapenherauld ofte tractaet van wapenen en politycken adel*", dat in 1645 bij Jan Janssen te Amsterdam werd uitgegeven. In 1673 werd het werk nogmaals in omloop gebracht onder een nieuwe titel. Dit boek van de Rouck bevat tevens de eerste "geschiedenis", zuiver genealogisch dan, van de heren en markiezen van Bergen op Zoom

tot zijn tijd. Tot in moderne tijd zijn deze gegevens over die heren door ieder, die aan Bergse geschiedenis deed, nageschreven. Pas de jongere, kritische historiebeoefening heeft de onhoudbaarheid van enkele zijner gegevens aangetoond, doch tevens de dode namen en jaartallen meer betekenis kunnen geven.

Behalve dit grote heraldisch standaardwerk, gaf de Rouck nog een klein boekje uit met de namen van gouverneurs van Bergen op Zoom. Dit is slechts een sober uittreksel van een handschrift, door hem en C.van Stapele samengesteld: *"Memoriaal der namen, wapens en kwartieren der gouverneurs van Bergen op Zoom"*. Dit handschrift bevat gekleurde wapens en was jaren geleden eigendom van het Ministerie van Justitie.

Behalve dit stelde hij ook een "Compendium" samen van de privileges, waar hij als magistraat aanhoudend mee te maken had. Iedere stad had immers haar eigen rechten, en de stadsbestuurder kon zo maar niet naar zijn collectie wetboeken grijpen, maar hij diende de privilegiën en de geschiedenis der stad, welke de praktijk van die privilegiën onthulde, goed te kennen.

De Rouck dook dus in het archief. Om al deze redenen mogen we verwachten, dat hij een goed en bekwaam stadsbestuurder was. Thomas de Rouck overleed 5 September 1660 te Bergen op Zoom en werd in de Grote kerk begraven, denkelijk wel in het graf, waarop het huidig aanwezige stuk steen zal gelegen hebben. Uit zijn huwelijk met Cornelia van Oosten, ook een Bergse, sproten tien kinderen.

De **Drabbe's**, die in onze stad een belangrijke rol hebben gespeeld zijn afkomstig van Leuven en vestigden zich kort voor 1600 in Bergen op Zoom. De Bergse stamvader Jacob Drabbe werd, ter onderscheiding van zijn zoon Jacob, in 1602 te Bergen op Zoom

geboren, d'Oude genoemd, was brouwer. Dit beroep plaatst hem al aanstonds in de rij van die notabelen, waaruit de markies de leden der vroedschap placht samen te stellen. Jacob bekleedt tussen 1627 en '44 afwisselend de ambten van schepene, weesmeester, rentmeester of buitenraad. Burgemeester binnen de bank (belast met de rechtspraak) is hij in 1641, '42 en '45, buiten de bank in 1643 en '44.

Vertrouwensfuncties nam hij ook waar. In 1612-'13 trad hij op als gemachtigde van het wolwerkersgilde van Weert, om de gelden gekomen van de verkoop van de hal van dit gilde (op de Hoogstraat gelegen) in ontvangst te nemen. Zijn grafsteen is nog in de Grote kerk te vinden.

Andere leden der familie zijn:

Matthijs Drabbe, geboren 1694, overleden 1739. Na andere magistraatfuncties bekleed te hebben was hij burgemeester van 1727 -'31 en streefde toen o.m. naar een vernieuwing van het klokkenspel.

Johan Gijsbertus Drabbe, geboren 1741, overleden 1795, was burgemeester in 1779, 1780 en 1788.

Diens zoon Johan Drabbe geboren 1777, overleden 1835 werd in 1793 onderluitenant bij de vesting artillerie, later vinden we hem bij het burgerlijk bestuur. Van 1811- '13 was hij lid van de gemeenteraad van Bergen op Zoom, in 1814 vice-burgemeester, in 1820 lid der Staten van Noord Brabant, bedankte voor een benoeming tot lid van Gedeputeerde Staten doch werd in 1822 burgemeester van Bergen op Loom, wat dan gelijk staat met wethouder. Zijn burgerlijke functies legde hij neer toen hij in 1828 werd benoemd tot commandant, van de schutterij te Roosendaal. Verschillende leden dezer familie bekleedden zeer belangrijke magistraatposten te Breda en Leiden.

Faure. Wil de Drabbestraat de naam van een hele familie levendig houden, hetzelfde is het geval met de **Faurestraat**. Het betreft hier een Franse familie, afstammelingen van **Antoine Faure**, baron de Pérogés et Vaugelas, eind zestiende eeuw president van het gerechtshof te Savoye, die nauw verwant was aan de H. Vincentius Ferrerius.

Een der zonen van Antoine, n.l. Philippe, geboren c.1608, ging over de hervormde godsdienst en zat om deze reden heel lang in Grenoble gevangen. Desniettegenstaande bleven diens zonen de hervormde godsdienst trouw.

Evenals zijn oudere broer geraakte later ook Jean, geboren 9 December 1637, met zijn gezin tengevolge van de maatregelen van Lodewijk XIV tegen de Hugenoten in gevangenschap. Vrijgekomen namen ze in 1685 de wijk naar Genève en kwamen na enige omzwervingen ten slotte terecht in Naarden. Hoewel **Jean Faure** in 1698 naar Frankrijk terugkeerde, bleven zijn kinderen in Nederland achter.

De eerste jaren van hun verblijf in de Nederlanden leden de vluchtelingen grote armoede. In 1694 kreeg de zoon Alexander, hij was toen 22 jaar oud, een bescheiden functie in het beheer van het markiezaat Bergen op Zoom, waar Frederic Maurice de la Tour d'Auvergne regeerde, die natuurlijk de familie Faure goed kende.

In 1702 kreeg hij de taak van

- secretaris van Prins François Egon de la Tour de l'Auvergne, markies van Bergen op Zoom;
- griffier van de Domeinraad en de Rekenkamer;
- ontvanger van een groot deel der domeinen;
- rentmeester van de Auvergnepolder, Halsteren, Beymoer, Oud-Glimes, Noordgeest en Noordland.

Na het overlijden van de markies in 1710, werd de voogdij over diens dochtertje waargenomen door drie geestelijken : de latere aartsbisschop van Tours en van Vienne in de Dauphiné, de Proost van het kapittel van Straatsburg en Kardinaal Emmanuel Theodorus de Bouillon de la Tour d'Auvergne.

Zij benoemden Alexander Faure tot raadsheer in de Domeinraad, de Rekenkamer en het Leenhof van het markiezaat en tot rentmeester en ontvanger-generaal van de Domeinen der markiezen, terwijl hij ook in het stedelijk bestuur enkele functies vervulde.

Na 1724 trok hij zich geleidelijk uit de ambten terug, die hij tot tevredenheid van deze voogden der katholieke markiezin vervuld. Vooral de samenwerking tussen deze begaafde Hugenoot en zijne Eminentie de kardinaal de Bouillon, deken van het College van kardinalen , die in 1711 en 1712 te Bergen op Zoom in het Markiezenhof verbleef, was uitmuntend. (Deze kardinaal opende namens paus Innocentius XII in 1700 de Heilige Deur).

Na het huwelijk van de jeugdige markiezin en het vertrek van het jonge echtpaar naar Duitsland in 1725 werd het regentschap over het markiezaat toevertrouwd aan de grootmoeder, de hertogin van Aremberg. Met alle mogelijke middelen probeerde deze dame Faure zijn ambten te ontnemen. Processen werden voor dit doel gevoerd welke zij echter verloor. Verbolgen over deze nederlaag wist zij hem echter door andere middelen kwijt te raken. Hij mocht echter de vreugde smaken drie zijner kinderen reeds in 1734 met belangrijke burgerlijke of militaire ambten bekleed te zien.

Alexanders broer **Jean Faure** was baljuw, secretaris en drossaard van Standaardbuiten. Hij is bekend om zijn boekje "*Histoire abregeé de la ville de Bergen op Zoom*", dat na zijn dood door zijn zoon in

1761 werd uitgegeven bij van Os te 's Gravenhage ²¹). Hij begon op oudere leeftijd aan dit boekje, n.l. na het beleg van 1747, waardoor de naam van de stad in vele landen bekend was geworden. Met heel veel ambitie heeft hij zich aan dit werk gewijd, en hij mocht zich vleien met de hoop de voltooiing ervan te beleven. Dit boekje had een volledige stadsgeschiedenis kunnen worden, maar dat is zijn bedoeling niet geweest. Het was hem er slechts om te doen ook het buitenland duidelijk te maken, waarom Bergen op Zoom zo belangrijk was, dat zijn val een Europese catastrofhe mee kon brengen.

Als men weet, dat de val van Bergen op Zoom in 1747 noodzaakte tot het sluiten van beurzen, dat op de jaarmarkt te Leipzig geen koop meer werd afgesloten en dit wapenfeit een West-Europese financiële crisis te voorschijn riep, dan begrijpt men, dat het toenmalig lezend publiek van West Europa wel iets over deze stad lezen wilde. Het resultaat is dan ook geen wetenschappelijk werk, doch meer wat wij zouden noemen een uitgebreide gids, waar echter heel wat onjuistheden in voorkomen. Maar zijn eigentijdse geschiedenis blijft de moeite waard.

Na zijn secretarisschap werd hij baljuw van Standaardbuiten en penningmeester van de polders van Fijnaart en Heyningen. De familie Faure heeft in Nederland, Nederlands Indie en Zuid-Afrika een belangrijke rol gespeeld. Een afstammeling in de vrouwelijke linie is monnik in de St.Paulusabdij te Oosterhout.

Gewoonlijk spreken de mensen van **Pieter Turcqstraat**. Deze straat is echter genoemd naar Paschasius Turcq. Een Pieter Turcq heeft

²¹ Dit boekje is voorzien van annotaties en een Nederlandse vertaling opnieuw gepubliceerd door de Stichting Zuidelijk Historisch Contact, ISBN 978-90-70641-93-1.

nooit bestaan en zo hij bestond was hij geen man van enige betekenis.

Paes Turcq is te Eeclo in Vlaanderen geboren en studeerde geneeskunde aan een der hogescholen in Italië. Opgevoed in de sfeer van Humanisme en Renaissance, leidde hij een leven in die geest. Hij profiteert en practiseert daar, waar hem dit het meest welgevallig lijkt, doch gaat in 1562 tot een meer gezeten levenswijze over, door een benoeming te aanvaarden van lijfarts van de markies en stadsdokter te Bergen op Zoom, alwaar we hem na enkele jaren ook in de schepenbank aantreffen.

Als lid van de magistraat speelde hij in deze jaren een merkwaardige rol. Wanneer n.l. in 1578 aartshertog Matthias de stad bezoekt, maakt hij deel uit van de deputatie, die de aartshertog moet ontvangen en spreekt hij zich uit voor de religievrede, die behalve in Antwerpen ook in Bergen op Zoom is toegepast. Tegelijkertijd loopt er een proces, omdat hij zich beledigd acht in het publiek uitgemaakt te zijn voor “moordenaar, schelm en verrader”.

Verschillende geschriften wijzen hem min of meer duidelijk aan als de dokter, die na de aanslag welke Jean Jauregui te Antwerpen pleegde op het leven van Willem van Oranje, het bloed van de prins wist te stuiten. De jongste critische onderzoeken hebben bewezen, dat dit niet juist kan zijn.

Paes Turcq werd later lijfarts van de hertog van Alençon en het was zijn voorganger, die de goede raad moet gegeven hebben, al blijft de mogelijkheid open dat hij geconsulteerd is. De familie is te Bergen op Zoom woonachtig gebleven, zijn echtgenote overleed er in 1591.

Paes Turcq heeft een merkwaardig boekje geschreven getiteld: “Pascaii Justi de Alea”, anno 1642 opnieuw uitgegeven te Amsterdam, opgedragen aan zijn achterkleinzoon Dr. Justus Turcq, burgemeester van Bergen op Zoom. Dit boekje hekelt de

hartstochtelijke gewoonte van die tijd: het roken van tabak, met alles wat hij daar uit zijn rijke en niet altijd zo brandschone ervaring bij kan betrekken.

Zijn kleinzoon en naamgenoot, geboren te Bergen op Zoom 27 November 1586 werd in 1604 te Leiden ingeschreven als student en promoveerde in 1607 tot medisch doctor. Hij vestigde zich eveneens te Bergen op Zoom en was er burgemeester o.a. tijdens het beleg van de stad in 1622 door Spinola. Als magistraat heeft hij zich in die zware dagen voortreffelijk van zijn taak gekweten. Ten bate van de stad en de bevolking vervulde hij diverse “bezendingen” bij de krijgsraad, Prins Maurits en de Staten-Generaal.

Met de straat die genoemd is naar **Le Grand** komen we weer terecht bij de militaire geschiedenis van de stad Bergen op Zoom. Noord-Nederland was in 1813 wel bevrijd van de Fransen, maar Bergen op Zoom niet. De vesting was flink bezet, zodat de Engelse en de Russische bevrijdingstroepen het beleg moesten slaan rond de stad en in de nacht van 8 op 9 Maart 1814 een poging deden om bij verrassing Bergen in te nemen. Dit is op een fiasco uitgelopen. Het verhaal van de insluiting en de gebeurtenissen die er bij plaats vonden, is van twee kanten beschreven, eerstens van Franse zijde door Le Grand, kolonel van het koninklijk corps der Genie, directeur der fortificatiën etc., die onder generaal Bizanet binnen Bergen op Zoom diende. Hij schreef dit verhaal in 1815.

Later is van Nederlandse zijde door generaal Egbert van Gorkum, adviseur van de Engelse generaal Graham die de aanval leidde, deze gebeurtenis nogmaals beschreven.

Het tekent de weinige kennis van de geschiedenis dat men de straat dus noemde naar een vijand en niet naar een der genen die de bevrijding in 1814 wilden bewerkstelligen.

IV

BERGSE EN BRABANTSE CORYFEEËN KRIJGEN HUN STRAATNAAMBORD

De Le Grandstraat was een der laatste vergissingen ²²). Na 1921 kreeg de geschiedenis der stad breder en kritischer aandacht. Personen die hiervoor waren opgeleid gaan het archief bewerken en dat prikkelde ook anderen, zodat het zijn geheimen meer en meer moest prijsgeven.

Toen zagen artikelen met persoonsbeschrijvingen het licht, die bij de voortgaande bebouwing van de domeingronden kans boden, de namen van verdienstelijke Bergenaren te eren. Zo kreeg de laan, die aanvankelijk **Noordstraat** gedoopt was, de naam **Van Overstratenlaan**. Tevens werden de namen van de lanen langs het Wandelpark terecht veranderd van **Boulevard** in **Bolwerk**. Het vesting idioom is n.l. van Nederlandse afkomst, de Franse woorden zijn min of meer gelukkige vertalingen of verklankingen van de Nederlandse woorden ²³).

Mr. **Pieter Gerhardius van Overstraten**, gedoopt te Bergen op Zoom 19 Februari 1755 als zoon van Johannes Hendricus van Overstraten, notaris van beroep en verschillende malen burgemeester dier stad en van Catharina Wilhelmina Aelmans, overleed te Batavia als Gouverneur-Generaal op 22 Augustus 1801. Van Overstraten studeerde te Leiden in de rechten en vertrok 27 Augustus 1780 met “ ‘t Slot ter Hooge” van de Kamer Zeeland naar Indië als extra ordinair lid van de Raad van Justitie te Batavia, waar hij 19 April 1781 aankwam.

²² Tot 1952

²³ Boulevard is een Franse verbastering van bolwerk.

Achtereenvolgens werd hij ordinair lid in 1783, advocaat-fiscaal in hetzelfde jaar, 2e secretaris der Hoge Regering in 1784, eerste secretaris in 1785, extra-ordinair Raad van India in 1789. Nu volgde 31 Augustus 1791 de benoeming tot gouverneur en directeur van Java's Noord-Oostkust, in welk gewichtig ambt hij gedurende 5 jaar op voortreffelijke wijze werkzaam was. Kort na zijn optreden deed hij een reis naar de hoven van Soerakarta en Djokjakarta en toonde grote tact en kordaatheid bij de moeilijkheden over de troonopvolging in Djokja. Verder gaf hij zich veel moeite voor de uitbreiding van de koffiecultuur in zijn gewest en moedigde ook de pepercultuur met succes aan.

Door de inmiddels in Indië opgetreden commissie der Commissarissen-Generaal werd hij 16 Augustus 1796 tot opvolger van de Gouverneur-Generaal Alting benoemd en als zodanig tevens in het college der Commissarissen-Generaal opgenomen. 17 Februari 1797 aanvaarde hij deze hoge functiën.

Ook nu deed hij zich kennen als een rechtschapen en doortastend man, hij nam b.v. tal van maatregelen ter bescherming der inlanders tegen de toenemende knevelarijen van hun hoofden en verbood de ambtenaren het aannemen van geschenken.

Tengevolge van de verovering van Nederland door Frankrijk kwamen sedert 1795 geen schepen meer uit het vaderland in Indië aan, terwijl de Engelsen, aangemoedigd door de brieven van de ex-stadhouder Willem V uit Kew verschillende pogingen deden om zich van de bezittingen der Compagnie meester te maken.

Van Overstraten wist dank zij de doortastende maatregel leger en vloot met inlandse manschappen te versterken en het kweken van een goede verstandhouding met de inheemse vorsten deze aanslag te verijdelen.

In Augustus 1800 kwam een Engels eskader van 5 oorlogsschepen op de rede van Batavia aan; de Engelsen bezetten de eilanden Onrust en Kuiper en vernielden de daar liggende schepen; een eis tot capitulatie van Batavia wees van Overstraten manmoedig af. Toen de vijand na enige tijd op verschillende punten landingen beproefde, kon dank zij de getroffen maatregelen de aanval worden afgeslagen, waarop het eskader 9 November de rede verliet. Nu richtten de Engelsen zich naar het Oosten van de Archipel en slaagden er 21 Juni 1801 in Ternate te bezetten. Het bericht hiervan verhaastte de dood van van Overstraten, die sedert geruime tijd ziek was. Hij overleed 22 Augustus 1801 en werd twee dagen later met grote statie begraven op het kerkhof te Tanah—Abang, dat hij zelf had laten aanleggen.

Van Overstraten was reeds begonnen het ongezonde Batavia als woonstad te mijden en verhuizing naar de hoger gelegen buitenwijken aan te moedigen, wat door Daendels geheel voltooid zou worden.

Uit deze gegevens valt reeds op te maken, dat van Overstraten een man was van de “Verlichting”. Zijn zuster, die heel wat gedichten heeft geschreven, behoorde tot de patriottische kring van Bernardus Bosch en Petronella Moens, oprichters van het “Nut” te Bergen op Zoom, dat zich intensief bezig hield met volksonderwijs.

Coelgenen

Bestudering van het verblijf van Erasmus te Halsteren en Bergen op Zoom bracht ons in kennis met diens vrienden, w.o. het echtpaar **Coelgenen**-Knoppers, die buiten de stad een landhuis bezaten, waar Erasmus blijkens zijn Anti—Barbari meermalen te gast was. De ongewone familienaam Coelgenen is bij nader toezien heel begrijpelijk. Hij is afgeleid van de voornaam Cool, een Nederlandse

afkorting van Nicolaas en de voornaam Gheen (Genesisius). Hij betekent dus eenvoudig Cool, zoon van Gheen.

In het begin der 15e eeuw behoorde deze familie tot de aanzienlijkste van Bergen op Zoom. Zij was toen reeds in meerdere takken uiteengevallen.

Het eerste belangrijke lid, waar we iets meer van weten is Willem Coelgenensone, die van 1441-1444 in de schepenbank zitting heeft. Hij was tweemaal gehuwd. De vijf kinderen uit het eerste huwelijk verhuisden merendeels naar Antwerpen, waar zij een betekenisvolle rol hebben gespeeld. Uit zijn tweede huwelijk stamt Willem, een petekind van Jan metten lippen. Deze huwt in 1482 met Catharina Knopper, een dochter van Nicolaas Knopper van Reimerswaal.

In Juni 1518 is Mr. Willem Coelgenen overleden, terwijl zijn weduwe is blijven wonen in het huis achter de waag. In haar testament vermaakt zij 17 gemeten land aan de armen van haar geboortestad, waarvan het beheer wordt opgedragen aan het St. Jacobsgilde aldaar. In Augustus 1527 is zij overleden. Uit hun huwelijk zijn geen kinderen geboren.

Na de studiën in de rechten voltooid te hebben (bij voorkeur voegt hij aan zijn naam de titels toe van Meester in de kunsten en licentiaat in de rechten) wordt Mr. Willem Coelgenensone benoemd tot secretaris der stad, o.a. in 1469 en 1474 en in 1478 tot pensionaris. Ook was hij meerdere malen lid van de schepenbank en als burgemeester wordt hij vermeld in 1477, 1489 en 1496. In zijn laatste levensjaren benoemde heer "Jan metten lippen" hem tot stadhouder van het Bergse Leenhof, en diens zoon gaf hem in 1494 ook zitting in de nieuw opgerichte Rekenkamer. Als stadhouder der lenen was hij bij afwezigheid van de Heer diens plaatsvervanger.

Zijn grote invloed bij de Heren en het grote aanzien onder zijn medeburgers, gebruikte hij om de bloei zijner vaderstad te bevorderen en het aanzien ervan te verfraaien.

Aan de machtige Hanze bezorgde hij een eigen kantoor, waarvoor de stad in 1477 de 'Zekel' in de Zuivelstraat had aangekocht. De Engelse natie kreeg een nieuw kantoor in de Engelsestraat en ter wille van die kooplieden verkocht Mr. Willem een zijner eigendommen in de H. Geeststraat, opdat de stad daar een nieuwe straat zou aanleggen naar de Huidenmarkt.

Het oude schepenhuis was voor deze magistraat te klein. Eerst kocht hij in 1490 het huis de Olifant boven de St. Annapoort, om daar de kantoren van het stedelijk bestuur te vestigen. Dit plan bleef liggen, wel werd in 1498 het huis Leeuwenberg bij het stadhuis gevoegd. Pas in 1517 werd het oude plan van burgemeester Coelgenen uitgevoerd.

Ook de vergroting der parochiekerk, die Keldermans was opgedragen, is door deze regent gestimuleerd. Toen in 1496 enige huizen achter het priesterkoor zouden worden verkocht, verzette burgemeester Coelgheenen "als opperste van de regeerderen" zich daartegen en verklaarde "*onverlet te stane van de naederschap van de voorschreven huusen*", d.w.z. in eigendom overnemen. In 1516 werden de huizen door het kerkbestuur ook aangekocht.

Voor de bouw van een nieuw Begijnhof kocht hij in 1496 terreinen aan buiten de **Verloren Costpoort**. Deze poort was gelegen daar waar zich thans de sluis van het Ravelijn onder de **Noordsingel** bevindt. Deze typische naam wijst in de Kempische toponymie op een verdedigingswerk, een sterke toren, die buiten de vestinggordel — voorop — stond. Dat was ook hier het geval.

Het Begijnhof zelf bevond zich dus daar vóór op het terrein tussen (nu) villa Helena ²⁴) en de **Coelgenenstraat**. Vandaar dat de straat die er van de **Noordsingel** heen leidt, **Begijnhofstraat** heet. Een gedeelte van het Begijnhof kreeg Coelgenens naam, met de bedoeling zijn milddadigheid vast te leggen en te eren.

Buiten de Wouwpoort stichtte hij een hof voor 13 mannen, dat naar hem de naam St. Willems gasthuis kreeg. Naar hun kleding werden deze bewoners evenals te Antwerpen genoemd “De Blauwbroers”. Naast dit gesticht werd in 1525 het nieuwe St. Elisabeth ziekenhuis gebouwd, waartoe zijn echtgenote Catharina Knopper krachtig had bijgedragen. Het huidige Algemeen Burger Gasthuis is van dit ziekenhuis de directe voortzetting.

Paulus Backxstraat

Paulus Backx, geboren 1550 te ‘s Bosch, overleden 1606 te Bergen op Zoom, diende met zijn broer Marcelis sedert 1576 op eigen kosten in de oorlog tegen Spanje ²⁵). Voor zijn broer Marcelis voerde Paul het bevel over een compagnie ruitery, waartoe deze in 1581 commissie kreeg. Met toestemming van Oranje werden die troepen te Bergen op Zoom gelegerd. Met deze ruiterschaar deed Paulus vanuit de vesting allerlei uitvallen en bestreed hij o.a. de vijandelijke garnizoenen van Steenberg en Antwerpen. Bij de laatste gelegenheid raakten beide Backxen gevangen. Na het ontzet van Bergen op Zoom in 1588 werd Paulus door de gouverneur van de vesting tot ridder geslagen, terwijl de stad hem beloofde met een gouden penning. De volgende jaren ondernemen zij geregeld aanslagen en aanvallen op steden in de Kempen en vijandelijke ruitertroepen. Toen Thomas Morgan in 1592 met verlof ging werd

²⁴ Hoek Bolwerk Noord en Zuidzijde Zoom.

²⁵ Zie ook Th.A. Boeree, *Het geslacht Backx*

Paulus aanvankelijk tijdelijk, daarna definitief tot gouverneur der vesting benoemd. Hij bleef dit tot zijn dood. Dank zij zijn optreden werden de twee aanslagen, die de Spanjaarden in 1605 op de vesting ondernamen, met grote verliezen voor de vijand afgeslagen. Paulus Backx is in de Grote kerk begraven, zijn grafsteen werd echter in 1747 geheel vernield.

Behalve bij Coelgenen bleek bij de voortgezette studie, dat we de Bergse grootheden niet alleen onder niet-katholieken behoeften te zoeken. Nieuwe vondsten gaven de gelegenheid, toen de bewoners van de **Vuilbeek**, een vroegere zijtak van de Grebbe, die doodliep in de richting van de Wouwsestraat, vroegen hun straat een minder discriminerende naam te schenken, om deze straat om te dopen in **Pastoor Lancrietstraat**.

Steven Lancriet werd in 1535 te Hilvarenbeek geboren en 26 februari 1553 ingeschreven als student te Leuven. Omdat Lancriet onbemiddeld was, werd hij leerling van het kloosterlijk strenge Standenck college aldaar. Hij slaagde in 1555 als nummer 35 van de 166, bij het examen voor de titel Meester in de vrije kunsten. Kort na het magister-examen priester gewijd, werd Lancriet op 28-jarige leeftijd aangesteld als pastoor der St.Geertruikerkerk te Bergen op Zoom.

Onder zijn pastoraat grepen de beroeringen plaats van 1566 en de beeldenstorm van 1580. Rechtzinnig in de leer, bleef hij op het stuk van geloofszaken onverzettelijk en had waarschijnlijk daaraan in 1566 een mishandeling te danken. Uit verschillende gegevens blijkt, dat Lancriet zeer gezien was bij zijn parochianen.

De 8e November 1580 deden Franse soldaten een beeldenstorm losbreken. Pastoor Lancriet vertrok met de markies naar diens kasteel te Wouw en schijnt daar enige tijd te hebben vertoefd. Volgens de predikant Baselis zou hij de Spanjaarden in 1581

geholpen hebben bij een poging de stad bij verrassing terug te winnen. Dat zou mogelijk geweest zijn omdat hij aan de Vuilbeek dicht bij de sluis van de Grebbe woonde.

Nadat Antwerpen in 1585 door Parma was heroverd werd Lancriet benoemd tot pastoor der St. Jacobskerk aldaar. Tijdgenoten noemen hem heilig van leven. Hij overleed plotseling 11 October 1597 en werd enkele dagen later in het koor der St. Jacobskerk begraven. Zijn naam prijkt daar nog op een der zuilen van de evangeliezijde van het koor.

Obrecht

Sedert 1928 toen de Fransman André Pirro de aandacht vestigde op het feit, dat de musicus **Jacob Obrecht** te Bergen op Zoom geboren en werkzaam was en dus geen Utrechenaar van origine, heeft de vraag 'Utrecht of Bergen op Zoom?' de pen van verschillende geleerden in beweging gebracht. In hun betogen werden heel wat gegevens uit het Bergse archief gebruikt. Mijns inziens behoeft er geen twijfel over te bestaan dat Obrecht uit een West-Brabantse familie moet stammen.

De aanstellerige wijze waarop sommige geleerden de naam van deze man als Hobrecht en niet Obrecht schrijven, duidt op een dialectische eigenaardigheid uit deze streek. Reeds in de Middeleeuwen vindt men in West-Brabantse archiefstukken een h voor klinkers, waar hij niet moet staan, juist zoals het dialect dit nog doet. Waarschijnlijk heeft Obrecht zijn naam voor goede luisteraars als Hobrecht uitgesproken.

Tweedens is de naam Obrecht voor deze familie in deze tijd in West-Brabant van vóórnaam achternaam geworden en komt hij als zodanig voor in Bergen op Zoom en Oud-Gastel.

De moeilijkheid is, dat er terzelfder tijd twee personen leven, die in de Bergse archieven genoemd worden Jacob Obrecht. Geen der schrijvers heeft daar tot dusver voldoende acht op geslagen.

De ene is meester Jacob Obrecht, priester en kanunnik van de St. Jacobskerk te Leuven. Hij bekleedde de functie van scholaster aan genoemde kerk en stond als zodanig in nauwe relatie met de Universiteit aldaar. Wanneer hij in 1492 sterft, wijst de rector-magnificus van de Hogeschool een kerkelijk jurist aan als uitvoerder van het testament van onze scholaster, omdat de aangewezen executeurs overleden waren. Uit andere stukken betreffende deze priester blijkt, dat verschillende gegevens, die in verband werden gebracht met de musicus Obrecht, alle betrekking hebben op deze scholaster en zijn Bergse familieleden.

Nummer twee, de musicus Obrecht, die in Bergen optreedt, moet dezelfde zijn als 'Jacob de Zangmeester', die in 1480 in Gastel zijn eerste H. Mis doet. Dit gegeven op zich bewijst eigenlijk niets omdat de achternaam niet genoemd wordt, maar enkele andere kleinigheden als het tegelijk optreden aldaar van een zanger en choralen, die in deze jaren ook in Bergen op Zoom voorkomen, duiden sterker op het verband met onze stad dan alleen de uitdrukking 'Jacob de zangmeester'.

De naam Obrecht komt trouwens in Gastel meer voor. Willem Obrecht pacht er in 1460 de molen, terwijl dezelfde persoon ook voorkomt als getuige in de acte van 1458, waarbij de grens tussen de heerlijkheden Breda en Bergen op Zoom wordt vastgesteld.

Willem Obrecht was niet de eerste de beste. Hij is belangrijk vertrouwensman van Jan metten lippen en hoogstwaarschijnlijk is hij de vader van de musicus, want het staat wel vast, dat diens vader Willem heette.

In September 1484 aanvaardt Jacob Obrecht dan de functie van zangmeester aan de kathedraal van Kamerijk. Reeds het eerste jaar doen er zich onaangenaamheden voor in verband met zijn slordig financieel beheer. Het kapittel neemt daarop zijn composities over en dekt daarmee het ontstane tekort.

De 13e October 1486 verwisselt Obrecht zijn Bergse post voor die van zangmeester der kerk van St Donaas te Brugge. Zijn muzikale talenten hebben intussen zo'n aandacht getrokken, dat Hertog Herculis I van Ferrara het Brugse kapittel verzoekt, Obrecht enige maanden verlof te verlenen om hem gelegenheid te geven aan zijn hof op te treden.

Obrecht krijgt 30 Augustus 1487 dit verlof, doch we zien hem begin 1488 weer in het vaderland terug. Hij verblijft dan enige tijd te Bergen op Zoom. Of hij dan op muzikaal gebied iets doet, is niet met zekerheid te zeggen. In Augustus 1488 hervat Obrecht zijn taak in Brugge en blijft daar tot 1491. Barbirau, de beroemde koorleider van de O.L.Vrouwekerk te Antwerpen is dan gestorven en de niet minder beroemde Obrecht krijgt het verzoek tijdelijk diens functie waar te nemen.

Na een wedstrijd, waaraan twaalf musici deelnamen, volgt in 1492 de benoeming van Obrecht tot kapelmeester der Lieve Vrouwekerk te Antwerpen, wat hij tot 24 Juni 1496 blijft. Aan ditzelfde koor is dan ook een andere Bergenaar, meester Willem Coelgenensone als cantor verbonden.

Ziekte verhindert Obrecht zijn dienst goed te vervullen, hij komt wederom naar Bergen, waar hij van 1496 tot 1498 als zanger onregelmatig aan de gezongen Mariadiensten deelneemt.

Op 31 December 1498 wordt hij voor de tweede maal benoemd al zangmeester te Brugge en na een driejarige werkzaamheid aldaar, volgt wederom een promotie naar Antwerpen (24 Juni 1501), doch reeds in de loop van 1402 houdt hij op de diensten bij te wonen.

Zijn oude kwaal, welke weinig hoop op herstel overliet, heeft hem daartoe waarschijnlijk gedwongen. Obrecht vertrekt in 1504 naar Ferrara en sterft aldaar (of op Sicilië) in 1505 aan de pest.

De muzikale prestaties van Obrecht munten uit door bewonderenswaardige majesteit en verheven eenvoud. Zijn werken verraden een diepzinnige en krachtige componist. Kenners noemen hem de enige grote componist uit onze Lage Landen.

Zijn Maria-mis, "Salve diva parens" prijst een autoriteit op dit gebied als "Een fijnbeschaafd werk, buitengewoon vol van innig gevoel en weemoedig gekleurd". In weinig andere werken spreidt Obrecht een zo ontwikkelde schoonheidszin ten toon, ofschoon men bekennen moet, dat de toonzetting hier en daar niet vrij is van spitsvondigheden.

Klein van omvang, maar allesbehalve gering van diepte en kracht, is Obrechts vierstemmig motet "Ave Regin coelorum". Met ere moeten ook genoemd worden zijn twee andere Maria-motetten "Beata es Maria" en "Mater patris, nata, nati". Boven alles schittert zijn onovertroffen "Salve Regina".

Obrecht componeerde ook een "Mattheus Passie". In deze passie is de polyphonie het meest op de voorgrond tredende element, waardoor het geheel iets sobers en waardigs heeft gekregen. De stemmen zijn met uiterste zorg behandeld en schone effecten worden bereikt door het plotselinge splitsen of weer invoeren der afzonderlijke timbres.

Met de Obrechtstraat zijn we in de richting gekomen van **Gageldonk en Warande**, waarvoor de raad der gemeente een hele reeks nieuwe namen heeft moeten vaststellen. De namen Gageldonk en Warande zijn nieuw gekozen namen om de al te zakelijke aanduidingen Bergen op Zoom Oost en straks Bergen op hoorn West enz. te vermijden. Zij sluiten aan bij de oude naamgeving. Het hoge land langs de Wouwseweg, heette in de Middeleeuwen **de Gagel**, een naam die verband zal houden met een daar veel voorkomende heidestruik.

Bergen op Zoom-Oost omvatte ook het gebied achter de Parallelweg, de vroegere **zure Made (Zure Maaij)**, geen hoog doch een laag gelegen terrein, een moeras zelfs, waardoor oorspronkelijk de **Balse loop** de stad bereikte. Wanneer een laagte aan een hoogte grenst gebruikt men sedert oude tijden in deze streken de term donk en is de term Gageldonk een veelvoorkomende naam. Derhalve is deze samenstelling gekozen om dit nieuwe stadsdeel aan te duiden.

Aan de nieuwe huizenblokken die op het terrein tussen **Balsebaan** en **Huybergsebaan** verrezen zijn de namen van vogels gegeven. Om het gebruik van de term "Vogelbuurt" te voorkomen, is ook hier teruggerepen naar een oude term. Niet ver hier vandaan lag het oude lusthof van de Markies, waar vele vogels nestelden, het Valkenspel werd beoefend en de naam droeg van Warande.

Op Gageldonk, alwaar namen van bomen en in het wild groeiende bloemen diende gekozen, is uitgegaan van de flora die ter plaatse bestond voor de hovenierderijen tot bouwgrond werden omgezet.

De **Warande** en omgeving werd benut om leidende figuren uit de Tweede Wereldoorlog en de Bevrijding te eren en dit zowel internationaal, nationaal, kerkelijke als plaatselijke.

De namen **Roosevelt, Churchill, Karel Doorman, Kardinaal de Jong, Van Bijnen**, etc. zeggen de tijdgenoot en de Bergenaren voldoende. Daarnaast is ook een correctie toegepast. Tevoren hadden vooral Hollandse letterkundigen, waarmee de Bergse bevolking maar weinig geestelijke verwantschap heeft, een naambordje gekregen. Ik denk aan **P.C.Hoof, Beets, Marnix van St. Aldegonde en Valerius**. Deze buurt kreeg er deelnamen bij van **Vondel, Guido Gezelle, Poirters en pastoor Juten**.

Vreemd kijken de meesten op bij de naam **Jan van Heelu**. Broeder Jan van Heelu, ook Jan van Leeuwen geheten, is de schrijver van een kroniek over de slag van Woeringen, die in 1233 plaats vond en waarbij de Brabantse adel en stedelingen onder aanvoering van de hertog van Brabant een overwinning behaalden op zijn tegenstanders, waardoor voortaan de handelsweg van Keulen , d.w.z. van de Rijn naar de Schelde geheel door Brabant kon worden gecontroleerd. Een historisch feit dat voor Bergen op Zoom en Antwerpen van grote betekenis was. In deze kroniek wordt de houding van de eerste heer van Bergen op Zoom, Gerard van Wesemale beschreven.

Hoogst waarschijnlijk is deze dichter geboortig van Leeuw en om nog nauwkeuriger te zijn van Heelen, een gehucht bij Leeuw, dat thans Heelenbosch heet. Vandaar zijn tweevoudige benaming. De schrijver noemt zich broeder, en men meent te weten, dat hij een broeder was van de Duitse orde, welke zeer gezien was bij de Brabantse hertogen. De broeders dier orde verrichtten als schildknaap bepaalde diensten aan edelen.

Jan van Heelu was persoonlijk tegenwoordig bij de slag van Woeringen, waarschijnlijk als heraut of minnestreel. Wat hij niet gezien heeft tekende hij op uit de mond van ridders, die hadden deelgenomen aan de strijd.

Dit werk, waarmee hij geen ander doel had, dan hertog Jan I van Brabant te verheerlijken, ten behoeve van de verloofde van diens opvolger, voltooide hij in 1292. Het is een gedicht van zeer grote klaarheid, dat echter kwalitatief beneden de dichtwerken van Wolfram van Eschenbach blijft. Het ontbreekt de schrijver aan grootse gedachten, aan stijl, maar daartegenover staat een voor dit soort gedichten grote waarheidsliefde. Bovendien getuigt het geheel van een plan. Door zijn figuren gesprekken te laten voeren, krijgt het verhaal iets levendigs en soms een bijna dramatische inslag (vers 4700 e.v.), terwijl zijn taal zelf simpel en daardoor helderder en begrijpelijker is, dan bij sommige zijner tijdgenoten.

Vanuit de Van Heelstraat resten ons nog slechts enkele minuten gaans van de **Cort Heyligers** kazerne. Met de levensgeschiedenis van deze man willen we sluiten. Cort Heyligers, die 26 Juli 1770 te Heusden geboren werd, trad op 16-jarige leeftijd in dienst bij de Marine Salm en werd met zijn 17^e jaar als vaandrig aangesteld. In 1737 verweerde hij zich, ingedeeld bij het Nederlandse leger, tegen de opmars der Fransen. In 1790 maakte hij het beleg van Namen mee. Bevorderd tot kapitein vinden we hem van 1797 tot 1799 werkzaam bij de Nederlandse verdediging op het Noord-Hollandse Zeefront. Bij gevolg nam hij deel aan de gevechten op de Zijperdijk, bij Bergen en Castricum en onderscheidde zich daarbij. In 1806 bereikt hij de rang van kolonel en wanneer hij in 1809 in Zeeland met de bewaking van het zeefront tegen Engeland wordt belast, bekleedt hij de rang van generaal-majoor. Het was in die tijd, dat hij met troepen van de Brabantse wal naar Zuid-Beveland de Schelde doortrok. In 1810 krijgt hij een belangrijk commando opgedragen op het platteland bij Rome.

In al deze functies verwierf hij van zijn chefs veel lof over zijn energie, voorzichtigheid, activiteit en passende gestrengheid.

Wanneer het Franse leger verslagen terugkeert uit Moskou, wordt hij vanuit Rome naar Rusland gestuurd en neemt hij deel aan de gevechten te Wiazma en Smolensk en geraakt door een verwonding bij Krasnoud in Russische gevangenschap. Hieruit is hij in 1814 losgelaten.

In de jaren van de Belgische opstand 1830-'31 heeft hij de zorg voor de Volksbewapening en voert hij het oppercommando over de reservedivisie, die het Maasleger der Belgen onder Daine zo vasthield, dat de I^e, IIe en IIIe divisie het Belgische Scheldeleger kon slaan bij Diest en insluiten bij Leuven. Het gaat hier dus niet over een Bergse, maar om een nationale figuur.

Stellig zijn veel namen voor U nog een raadsel gebleven, maar deze hors d'oeuvre van gegevens zal U wellicht weer iets meer hebben doen kennen van het oude en begrijpen van het nieuwe Bergen op Zoom, d.w.z. de stad gebouwd op de helling van de diluviale rand van Brabant.